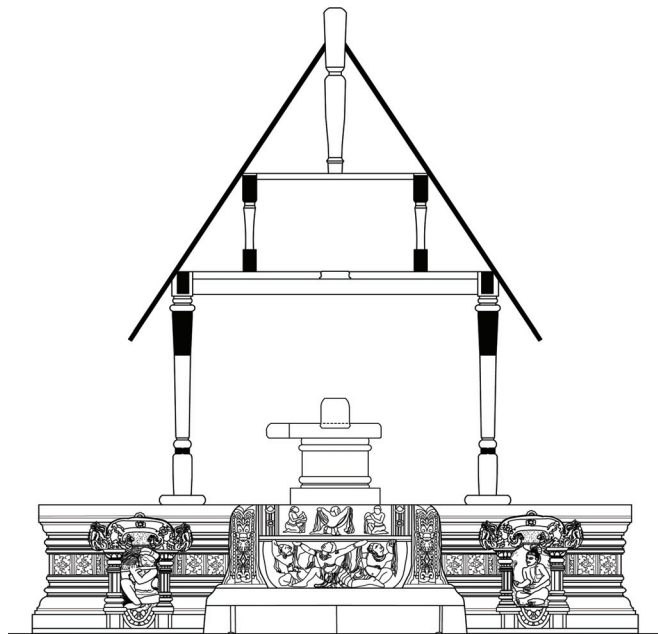

การวิเคราะห์ใหม่: สถาปัตยกรรมพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี*

วราภรณ์ สุวัฒน์โชติกุล

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

เสนอ นิลเดช

ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

โชติมา จตุรงค์

ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้รับการยกย่องว่าเป็นสถาปัตยกรรมศรีวิชัยเพียงแห่งเดียวของไทยที่ยังคงความสมบูรณ์และงดงามที่สุด แม้ไม่มีหลักฐานว่าอาคารดังกล่าวสร้างขึ้นในสมัยใดหรือผ่านการซ่อมแซมมาแล้วกี่ครั้ง แต่ด้วยองค์ประกอบสำคัญทางสถาปัตยกรรม อันได้แก่ “สลุบเจดีย์” ที่ประดับอยู่บนชั้นหลังคาแต่ละชั้น เช่นเดียวกับที่พบใน “จันทิ” สถาปัตยกรรมศรีวิชัยของราชวงศ์ไศเลนทร์ในชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย จึงเกิดข้อสรุปในทางวิชาการตรงกันว่า พระบรมธาตุไชยาถูกสร้างขึ้นด้วยศิลปะศรีวิชัยในพุทธศตวรรษที่ 14-15 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่มีการก่อสร้างสถาปัตยกรรมวัดเวียง วัดหลง และวัดแก้ว เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีและจันทิกะลาตัน ชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย ในการศึกษาครั้งนี้จะชี้ให้เห็นว่า “พระบรมธาตุไชยา” น่าจะถูกสร้างขึ้นครั้งแรกตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 ด้วยรูปแบบศิลปะจามแห่งอาณาจักรจามปา และสันนิษฐานว่าต่อมาได้ถูกปรับเปลี่ยนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-15 ภายใต้ความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมศรีวิชัย โดยเพิ่มองค์ประกอบที่เป็นสลุบเจดีย์บนชั้นหลังคาทุกชั้นรวมทั้งบนยอดสูงสุดของอาคาร เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่มีการก่อสร้างสถาปัตยกรรมวัดเวียง วัดหลง และวัดแก้ว บนพื้นที่เมืองไชยา

นอกจากนี้ เมื่อทำการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุไชยา ด้วยวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ควบคู่ไปกับการศึกษาหลักฐานด้านอื่นๆ อาทิ จารึก จดหมายเหตุจากจีน และศิลปวัตถุ ผ่านกรอบความคิดของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม ได้นำมาสู่ข้อสันนิษฐานใหม่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศรีวิชัยในเมืองไชยาว่า “ก่อนที่ไชยาจะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมศรีวิชัยในพุทธศตวรรษที่ 14 นั้น พื้นที่แห่งนี้น่าจะเคยได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอาณาจักรจามปามาก่อน โดยมีหลักฐานคือพระบรมธาตุไชยาก่อนที่จะถูกซ่อมแซมในสมัยที่ร่วมกับวัฒนธรรมศรีวิชัย เป็นประจักษ์พยานสำคัญ”

คำสำคัญ: เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม | จามปา | ศรีวิชัย | ไชยา

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยในวิทยานิพนธ์ วราภรณ์ สุวัฒน์โชติกุล. “การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานีกับสถาปัตยกรรมจันทิ ชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย”. หลักสูตรปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

Rethinking Architecture of Chedi at Phra Borommadhat Chaiya

Waraporn Suwattanachotikul

Master of Arts in History of Architecture
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Saner Nildej

Faculty of Architecture, Silpakorn University

Chotima Jaturawong

Faculty of Architecture, Silpakorn University

Abstract

Phra Borommadhat Chaiya in Surat Thani is renowned for being the only Srivijayan architecture in Thailand that is left in perfect condition and is considered the most elegant. Although there is no evidence of when it was actually first constructed or how many times it had undergone renovations, its important architectural feature, which is the stupas adorning each tier of the structure, and found to be similar to that of “Candi” (Srivijayan architecture during Sailan Dynasty in Central Java, Indonesia), has led to the conclusion that it was built in Srivijayan style during the 8th-9th century. This was the same period in which Wat Wieng, Wat Long and Wat Kaeo were built in Chaiya, Surat Thani, and Candi Kalasan in Central Java of Indonesia. This article therefore speculates that Phra Borommadhat Chaiya could have been first built around 6th-7th century in Champa style and later renovated in the 8th-9th centuries under the influence of Srivijayan culture, when the small stupas were added to each tier level up to the topmost part of the structure, in the same period as the construction of Wat Wieng, Wat Long and Wat Kaeo in Chaiya.

In addition to that, from studying the architecture of Phra Borommadhat Chaiya through historical and scientific methods along with other evidences such as inscriptions, Chinese archival documents and art objects, based on principles of cultural economics, a new supposition about the history of Srivijaya in Chaiya has been raised suggesting that before Chaiya became part of Srivijayan civilization in the 8th century, the region was likely to have been under the influence of Champa culture. This is revealed through evidence of the existence of Phra Borommadhat Chaiya before it underwent renovation during the Srivijaya period.

Key Word: Cultural Economics | Champa | Srivijaya | Chaiya

1. กล่าวนำ

กรอบการศึกษาทางสังคมแนววิพากษ์ที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Study) ถูกนำมาใช้เพื่อวิเคราะห์ลักษณะทางสังคมกันอย่างแพร่หลาย แต่ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาและวิเคราะห์วัฒนธรรมที่อยู่ในรูปแบบของประเพณี ความเชื่อและพฤติกรรมของคนในสังคม ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural Economics) มาเป็นเครื่องมือในการ “อ่าน” สถาปัตยกรรมเพื่อสะท้อนไปยังประวัติศาสตร์ทางสังคม การเมืองและที่สำคัญคือ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยพบว่าผู้ปกครองของแต่ละรัฐต่างพยายามสร้างอิทธิพลเหนือพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจ เพื่อเป็นฐานสร้างความมั่งคั่งและมั่นคงให้อาณาจักรของตน เมื่อครอบครองพื้นที่ดังกล่าวแล้ว ได้แสดงอำนาจผ่าน “สถาปัตยกรรม” เนื่องจากสามารถสะท้อนความเชื่อทางศาสนา และรูปแบบศิลปะอันเป็นเอกลักษณ์ของตนได้อย่างเป็นรูปธรรม จากการศึกษาพบว่าสถาปัตยกรรมศรีวิชัยในเมืองไชยา มีรูปแบบศิลปะที่สะท้อนให้เห็นถึงการซ้อนทับทางอำนาจทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจของอาณาจักรจามปาและศรีวิชัย โดยสะท้อนผ่านรูปแบบแผนผัง ฝีมือเชิงช่าง และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

2. วัตถุประสงค์ของบทความ

เพื่อศึกษาเปรียบเทียบและวิเคราะห์สถาปัตยกรรมพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี กับสถาปัตยกรรมจามในอาณาจักรจามปา เพื่อนำเสนอ “ข้อเสนอใหม่ทางวิชาการ” ในประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกัน รวมทั้งข้อเสนอเรื่องการกำหนดอายุโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

3. วิธีการวิจัย

การศึกษาจะใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ รวมทั้งใช้วิธีวิเคราะห์ (Analytical Research) ในส่วนที่ต้องการเปรียบเทียบเพื่อนำไปสู่การกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรม โดยมีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. การเก็บข้อมูล คือ การศึกษาหาข้อมูลเบื้องต้นเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐาน จากแหล่งข้อมูลประเภทต่างๆ อาทิ ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ การเมืองการปกครอง ศาสนา สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นข้อมูลดิบเบื้องต้นที่ใช้ในการวิเคราะห์ เปรียบเทียบและสนับสนุน
2. การจัดลำดับข้อมูล คือ การนำข้อมูลดิบเบื้องต้นทั้งหมดที่ได้จากการเก็บข้อมูล มาทำการจัดกลุ่ม แยกแยะ และแบ่งประเภทเพื่อใช้เป็นฐานความรู้ในการวิเคราะห์ต่อไป
3. การวิเคราะห์ข้อมูล คือ การประเมินผลจากข้อมูลเบื้องต้นทั้งหมด โดยเปรียบเทียบ อ้างอิงอย่างเป็นเหตุเป็นผลและรอบด้าน ทั้งนี้ต้องอาศัยข้อมูลทางประวัติศาสตร์และรูปแบบทางศิลปกรรมที่ปรากฏเป็นตัวกำหนด
4. การสรุปผล คือ การอธิบายผลของการศึกษาทั้งหมดให้ออกมาเป็นรูปธรรมชัดเจน ทั้งการอธิบายผ่านตัวหนังสือ ภาพถ่ายและการเขียนภาพลายเส้นประกอบ

4. วัฒนธรรมศึกษา (Cultural Study) และทฤษฎีเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural Economics)

วัฒนธรรมศึกษา (Cultural Study) คือ การศึกษาสังคมแนววิพากษ์ที่มีลักษณะหันกลับไปมองความเป็นไปของสังคมในมุมมองใหม่ โดยใช้ทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเพื่อทำการรื้อถอนหรือทำลายโครงสร้างเดิม ทฤษฎีดังกล่าว ได้รับความสนใจและถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย จนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เชื่อว่า วัฒนธรรมหรือจารีตประเพณีในสังคมนั้นมีนัยบางประการที่แฝงตัวอยู่ภายใต้กิจกรรมต่างๆ อาทิ พิธีกรรมทางศาสนา การบูชารูปเคารพ รวมไปถึงกิจกรรมที่แสดงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม ซึ่งดูผิวเผินเหมือนไม่มีนัยใดๆ ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ แต่เมื่อทำการศึกษาและวิเคราะห์แล้วกลับพบว่า วัฒนธรรมดังกล่าวกลับมีโครงสร้างลึกที่ซุกซ่อนแอบแฝงอยู่จนเรียกได้ว่าเป็นไวยากรณ์หรือรหัสทางวัฒนธรรม ปัจจุบันทฤษฎีต่างๆ ของวัฒนธรรมศึกษากลับมาประยุกต์ใช้เพื่อวิเคราะห์สังคมในมุมมองใหม่ เนื่องจากจะทำให้เข้าใจถึงปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมหรือเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ได้อย่างมีเหตุมีผลและแหลมคมยิ่งขึ้น

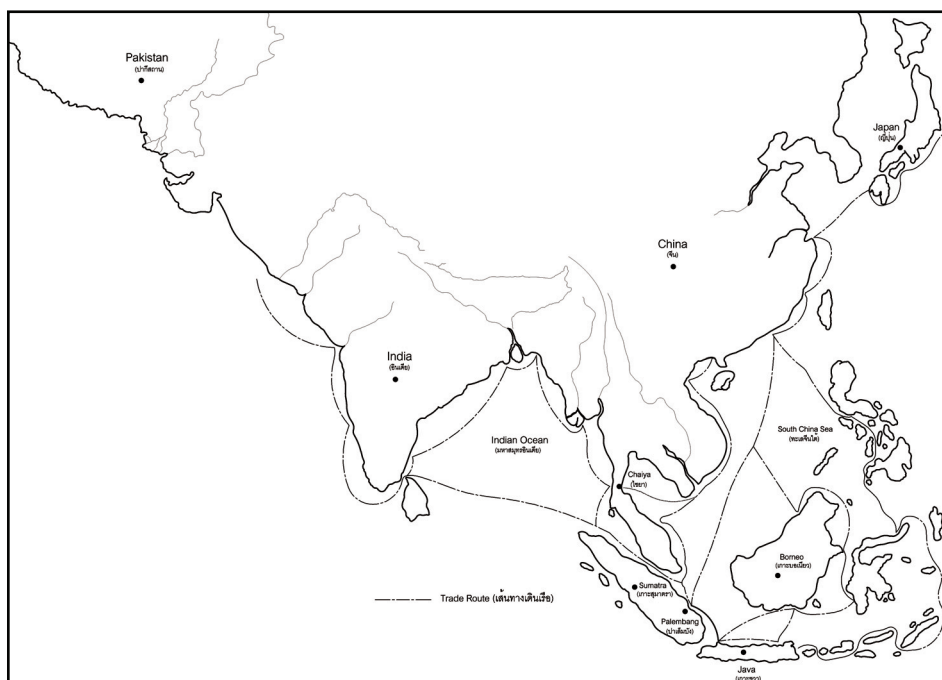
ในการศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยซึ่งถือเป็นรัฐการค้าที่มีความโดดเด่นด้านเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรม ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural Economics) จึงถูกนำมาใช้เพื่อวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและระบบเศรษฐกิจ โดยพยายามที่จะศึกษาถึงความสัมพันธ์หรือผลกระทบที่มีต่อกันระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมทั้งในลักษณะที่วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดเศรษฐกิจและเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดวัฒนธรรม ทั้งนี้ พบว่าวัฒนธรรมที่เข้ามาพร้อมกับการประยุกต์ใช้ศาสนา ถือเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนที่พยายามปรับรูปแบบหรือเงื่อนไขของการนับถือศาสนาให้สอดคล้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ ความเชื่อ พิธีกรรมและการบูชารูปเคารพที่มีความหมายในการให้ความคุ้มครอง สร้างความปลอดภัยรวมทั้งให้โชคลาภและความมั่งคั่งในการค้าขายทางทะเล ล้วนเข้ามาภายหลังกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพของคนในท้องถิ่นทั้งสิ้น สำหรับ “สถาปัตยกรรม” นั้นนอกจากแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างรากฐานทางเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครองแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการขยายอาณาเขตและสร้างอิทธิพลเหนือพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจในดินแดนอื่นอีกด้วย เมื่อผู้ปกครองสามารถยึดครองพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจในดินแดนใหม่ได้แล้ว ก็มักแสดงสัญลักษณ์ทางอำนาจผ่านการก่อสร้างหรือปรับเปลี่ยน “สถาปัตยกรรม” โดยพบว่าสถาปัตยกรรมที่ตั้งอยู่ก่อนการเข้ายึดครองพื้นที่นั้นจะถูกกระทำการตั้งแต่การเผา ทับทำลายรวมไปถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบโดยเพิ่มและหรือลดองค์ประกอบที่สำคัญบางอย่าง เพื่อให้สอดคล้องกับคติทางศาสนาและรูปแบบศิลปะของตน สำหรับสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นใหม่นั้นจะแสดงสัญลักษณ์อย่างชัดเจนตั้งแต่ “แบบแผนการก่อสร้าง” อันได้แก่ การวางผัง เรือนธาตุ รวมทั้งองค์ประกอบที่สำคัญสูงสุดของการก่อสร้างสถาปัตยกรรม นั่นคือส่วนยอดอาคาร เพราะถือเป็นการแสดงเอกลักษณ์ในฐานะ “อำนาจใหม่” ผ่านการใช้รูปแบบศิลปะได้ชัดเจนที่สุด อย่างไรก็ตามพบว่า รายละเอียดและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏ ได้แสดงให้เห็นถึง “อำนาจเก่า” โดยเฉพาะฝีมือและเทคนิคการก่อสร้างของช่างในท้องถิ่นที่ยังมีอาจปรับเปลี่ยนไปตามอำนาจของผู้ปกครองใหม่ได้ในระยะเวลาอันสั้น แม้จะต้องก่อสร้างสถาปัตยกรรมตามแบบแผนใหม่ แต่รูปแบบศิลปะและวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เสมือนเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตน ย่อมจะสอดแทรกและหรือหลบซ่อนไปในทุกองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมอย่างมีนัยสำคัญ ไม่ว่าลักษณะดังกล่าวจะเป็นไปด้วยความจงใจหรือ

ไม่ก็ตาม ดังนั้นเราจะพบลักษณะพิเศษของสถาปัตยกรรมศรีวิชัยในเมืองไชยาที่มีทั้งรูปแบบศิลปะที่เป็นการผสมผสานระหว่างอำนาจเก่าและอำนาจใหม่ รวมทั้งการประยุกต์ใช้ศิลปกรรมดั้งเดิมของช่างในท้องถิ่น ถือเป็นความน่าสนใจอย่างยิ่งเมื่อใช้ประกอบการศึกษาจากทฤษฎีดังกล่าว

5. ข้อสังเกตว่าด้วยความสัมพันธ์ของเมืองไชยากับอาณาจักรจามปา และศรีวิชัย

ก่อนที่จะใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural Economics) มาทำการวิเคราะห์สถาปัตยกรรมศรีวิชัยในเมืองไย่านั้น จำเป็นต้องศึกษาถึงความสำคัญและลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่เมืองไชยา เนื่องจากจะทำให้เข้าใจถึงสาเหตุที่ผู้ปกครองของแต่ละรัฐทั้งจากอาณาจักรจามปาและศรีวิชัยต่างพยายามที่จะเข้ายึดครองพื้นที่สำคัญดังกล่าว

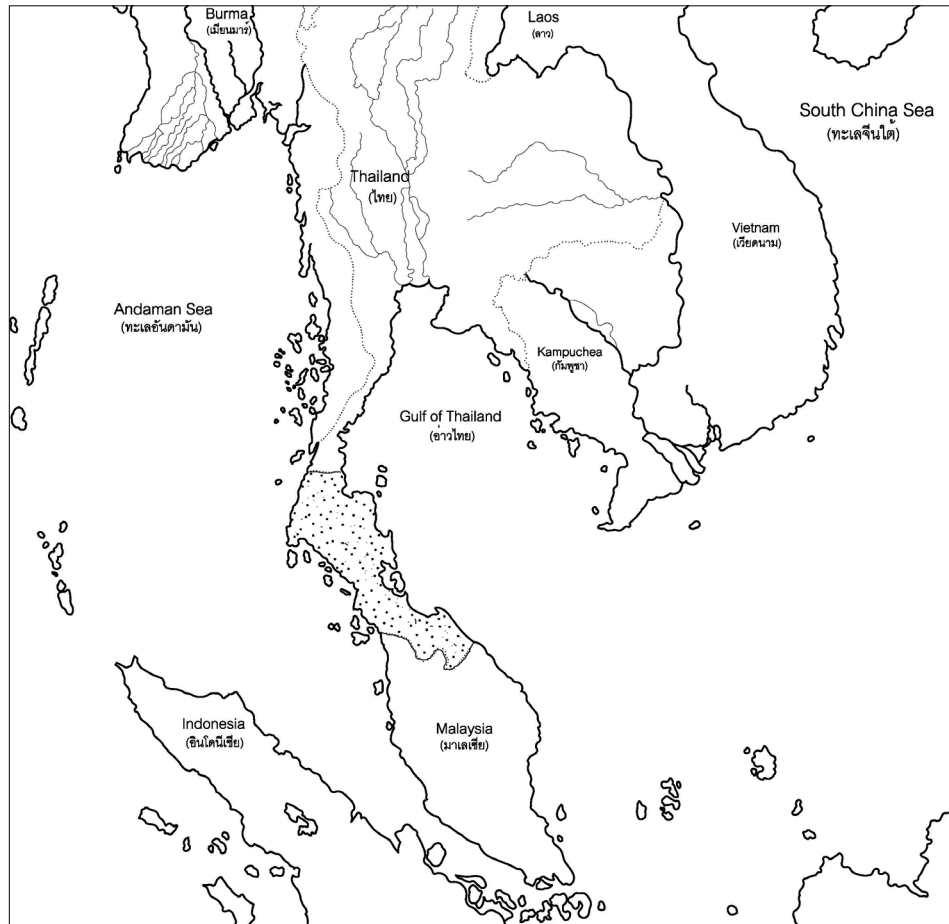
จากการศึกษาพบว่าลักษณะของเมืองไชยาที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์เหมาะสมต่อการเป็นเมืองท่าค้าขายและเป็นชุมทางการเดินเรือ ประกอบกับมีพื้นที่ตอนในคาบสมุทรมเป็นเส้นทางสัญจรทางบก ส่งผลให้มีการผลิตสินค้าในท้องถิ่น เป็นสินค้าส่งออกสำคัญ พื้นที่ดังกล่าวจึงเหมาะสมต่อการเป็นฐานอำนาจทั้งด้านการค้าและเศรษฐกิจ การใช้เส้นทางขนส่งทางทะเลของเหล่าบรรดาพ่อค้าในสมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ 13 แม้จะมีความสำคัญแต่พบว่าเรือส่วนใหญ่จะต้องผ่านช่องแคบมะละกา ซึ่งเอกสารจากต่างประเทศหลายฉบับระบุตรงกันว่ามักมีโจรสลัดคอยดักปล้นเรือสินค้าอยู่เสมอ ชาวเรือส่วนใหญ่จึงหลีกเลี่ยงการใช้เส้นทางดังกล่าวมาใช้เส้นทางลัดทางบกในการขนถ่ายสินค้านี้ (ดูภาพที่ 1)

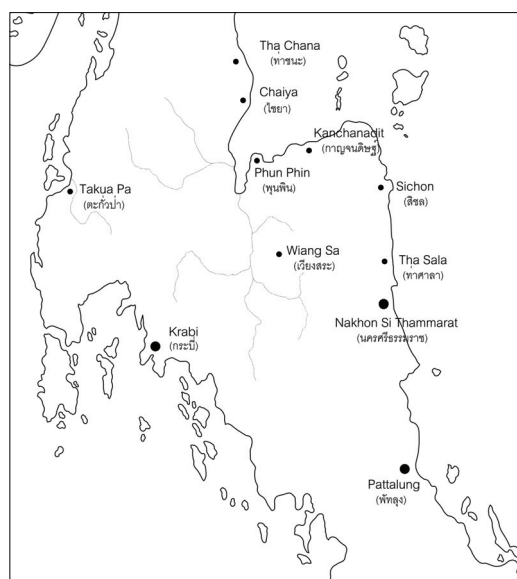
ภาพที่ 1: แสดงเส้นทางการค้าในมหาสมุทรอินเดียและทะเลจีนใต้ เรือส่วนใหญ่ต้องผ่านช่องแคบมะละกา

“ทางลัดทางบกที่นิยมกันมากก็คือทางที่ผ่านคอคอดกระจากตะกั่วป่าทางฝั่งตะวันตกมายังเมืองไชยาทางฝั่งตะวันออก” (Hall, 2006: 27) เมืองไชยาจึงถูกกล่าวถึงในฐานะเมืองท่าส่งออกและค้าขายสินค้า รวมทั้งเป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทรหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าเส้นทางลูกปัด มาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 9 เนื่องจากมีสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยสำคัญ กล่าวคือ มีสภาพภูมิประเทศลักษณะปิด มีพื้นที่เป็นอ่าวโค้งเว้าเข้ามาภายในคาบสมุทร เหมาะกับการใช้เป็นท่าจอดเรือและเส้นทางข้ามคาบสมุทร โดยเฉพาะบริเวณอ่าวบ้านดอน ถือว่าเป็นจุดสำคัญในการขนถ่ายสินค้าจากท่าเรือเพื่อเดินทางบกไปสู่อีกฝั่งทะเล เนื่องจากเส้นทางดังกล่าวใช้ระยะทางในการเดินทางสั้นที่สุด การได้เข้ายึดครองพื้นที่ดังกล่าวจึงเท่ากับได้ครอบครองพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจอันจะส่งผลต่อความมั่นคงและมั่งคั่งให้อาณาจักรของตนในเวลาต่อมา นอกจากนี้เอกสารจีนยังระบุถึงพระเจ้าพันซิมัน ซึ่งเขเดสเชื่อว่าคือ พระเจ้าศรีมร ตามจารึกภาษาสันสกฤตที่ไวคันท เมืองนาห์ตริง ประเทศเวียดนาม ซึ่งครั้งหนึ่งเคยอยู่ในเขตอาณาจักรจามปา ได้เข้ายึดครองรัฐตุนซุน พงศาวดารราชวงศ์เหลียงระบุว่า “ตุนซุน” เป็นที่ชุมนุมสินค้าสำคัญทั้งตะวันออกและตะวันตก (Hall, 2006: 29-30) นักวิชาการสันนิษฐานว่ารัฐนี้น่าจะมีอาณาเขตครอบคลุมตั้งแต่ภาคกลางตอนล่างไปจนถึงภาคใต้ตอนบนของไทย ในระยะแรกน่าจะมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี ต่อมาเคลื่อนย้ายศูนย์กลางลงสู่ภาคใต้ตอนกลาง โดยมีพื้นที่ที่ครอบคลุมจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แก่ อำเภอท่าชนะ อำเภอยะรัง อำเภอยะบง อำเภอศรีวิชัย และอำเภอไชยา ตลอดจนพื้นที่ตอนบนของจังหวัด นครศรีธรรมราชบริเวณอำเภอสิชล เมื่อพิจารณาสภาพภูมิศาสตร์ของเกาะสมุย เกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี และบริเวณอำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราชก็พบว่าสอดคล้องกับลักษณะของประเทศตุนซุนที่ถูกกล่าวถึงเป็นอย่างยิ่ง (Srisuchat, 2014: 73-83) (ดูภาพที่ 2-3)

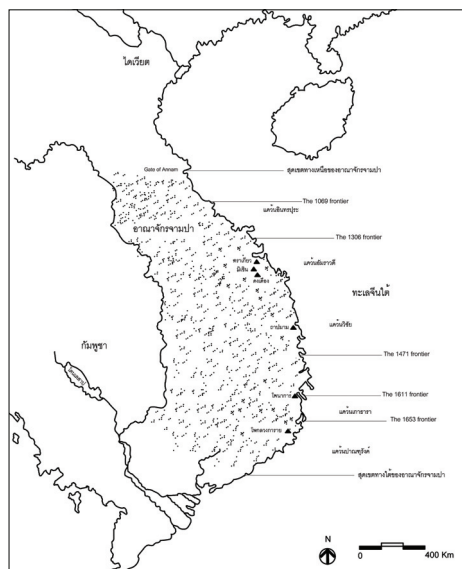
ส่วนอาณาจักรจามปาซึ่งจีนเรียกว่า “ลินยี่” นั้นเริ่มปรากฏชื่อครั้งแรกใน พ.ศ. 813 มีศูนย์กลางอำนาจอยู่ใต้เมืองเว้ไปเล็กน้อย (Hall, 2006: 31) (ดูภาพที่ 4) “ในสมัยที่เริ่มรู้จักนามของลินยี่ ดินแดนนี้เป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิฟูนัน...พวกทางใต้ได้รับอิทธิพลอินเดียมาตั้งแต่ตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 1 ปามองติเออร์ก้าวว่าศิลปะและสถาปัตยกรรมระยะแรกในแถบนี้เป็นแบบเขมรโบราณมากกว่าแบบจาม ดินแดนทางใต้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรฟูนันอยู่จนกระทั่งพวกเจนละรบนะฟูนันในครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 6” (Hall, 2006: 31-32) เมื่อฟูนันล่มสลาย รัฐต่างๆที่เคยอยู่ใต้อำนาจของฟูนันโดยเฉพาะจามปาจึงเป็นอิสระและคงได้ขยายอำนาจไปยังพื้นที่ที่เคยอยู่ใต้อำนาจของอาณาจักรฟูนันด้วย นักโบราณคดีพบหลักฐานสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่าบริเวณที่เคยเป็นเมืองท่าสำคัญอย่างเมืองออกแก้วที่ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ของประเทศไทยและเวียดนาม มีร่องรอยของการขุดลำคลองจากพื้นที่ตอนในคาบสมุทรเพื่อเชื่อมต่อกับน่านน้ำอ่าวไทย (Heidhues, 2000: 23) จึงมีความเป็นไปได้ว่าพื้นที่ของจังหวัดสุราษฎร์ธานีโดยเฉพาะเมืองไชยา จะต้องเคยเป็นหนึ่งในเมืองท่าสำคัญของอาณาจักรจามปาด้วย

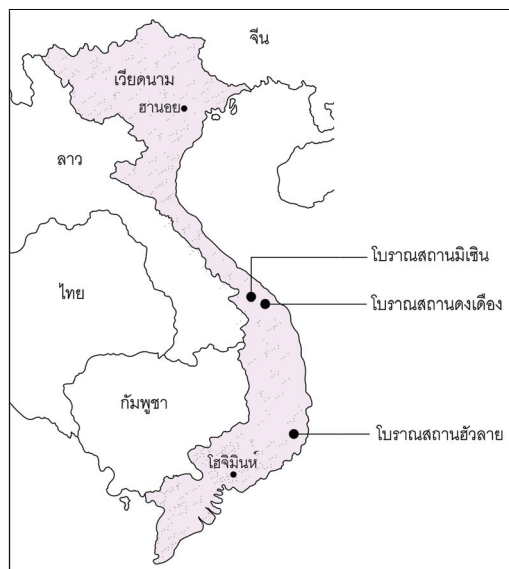
ภาพที่ 2: แสดงบริเวณภาคใต้ของไทย

ภาพที่ 3: แสดงตำแหน่งรัฐตุนซุนในเอกสารจีนซึ่งตรงกับพื้นที่ภาคใต้ของไทยโดยเฉพาะบริเวณเมืองไชยา

ภาพที่ 4: แสดงอาณาเขตของอาณาจักรจามปา

ภาพที่ 5: แสดงตำแหน่งโบราณสถานสำคัญในอาณาจักรจามปาซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศเวียดนาม

ความรู้เรื่องของอาณาจักรจามปานั้นสะท้อนผ่านโบราณสถานสำคัญจำนวนมาก (ดูภาพที่ 5) โดยเฉพาะ สถาปัตยกรรมมโนหิน E1 (My Son E1) ศาสนสถานในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย สร้างขึ้นสมัยพระเจ้าภัทรวรมัน เพื่ออุทิศให้แก่ “คิระ-ภัทรวรรณ” แสดงถึงการบูชาพระคิระ (Hall, 2006: 36) ศาสนสถานแห่งนี้ประมาณอายุกันว่าสร้างขึ้นในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 12 (Diskul, 1979: 127) เราจะได้เห็นความสัมพันธ์ของอาณาจักรจามปาและเมืองไชยาอย่างชัดเจนมากขึ้นผ่านการวิเคราะห์ศิลปะและสถาปัตยกรรมแบบมโนหิน E1 (My Son E1) ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

ต่อมาเมื่อมีการเปิดช่องแคบมะละกา พร้อมๆกับการถือกำเนิดขึ้นของรัฐการค้าศรีวิชัยที่ค่อยๆ ล้างอำนาจทั้งการค้า การเมืองและการทหาร ประกอบกับสามารถผูกมิตรกับจีนและอินเดียในการทำการค้าได้เป็นอย่างดี เป็นเวลาเดียวกับที่อำนาจของจามปาเริ่มอ่อนแอลง สวนทางกับความขัดแย้งและอิทธิพลของศรีวิชัยที่มีมากขึ้นเรื่อยๆ ในเมืองไชยา เห็นได้จากข้อความในจารึกปราสาทปันคร ที่ระบุการยกทัพทางเรือไปโจมตีอาณาจักรจามปาของศรีวิชัยที่ว่า “...เมื่อระหว่าง พ.ศ. ๑๓๐๐-๑๓๑๗ พระเจ้าประติจินทร วรมัน ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์ปาลมทวงศ์ ได้ปกครองประเทศจามปา มีราชธานีอยู่ที่เมืองราชปุระหรือวีระปุระ ครั้นสิ้นพระชนม์แล้ว ราชันดิดาได้ครองราชสมบัติสืบมาทรงพระนามพระเจ้าสัตยวรมัน ในต้นรัชกาลปี พ.ศ. ๑๓๑๗ มีพวกทางทะเลได้ยกกองทัพเรือไปปล้นสะดมบ้านเมืองและวิหารโพนคร นำเอามุขลิ่งและทรัพย์สมบัติอันมีค่าไป...” (Wallipodom, 1987: 143) ข้อมูลต่อมาที่น่าสนใจคือ ประมาณปี พ.ศ. 2470 พบเอกสารลี้ลับจากบ้านหนองหวาย อำเภอท่าชนะ ที่มีลักษณะพิเศษ คือส่วนบนมีการสลักพระพักตร์ของพระคิระขมวดมุ่นมวยผมแบบขลุ่ยมุก ฝีมือเชิงช่างสูง ลักษณะเป็นศิลปกรรมแบบจามอย่างเด่นชัด (ดูภาพที่ 6)

ภาพที่ 6: เอกมุขลึงค์ ศิลปะจาม มิกซ์ของจีนในสมัยศรีวิชัยนั่นเอง”

มีการตีความว่าเอกมุขลึงค์ดังกล่าวน่าจะหมายถึง มุขลึงค์ที่ปรากฏในจารึกปราสาทปันคร และพระราชาศรีวิชัยที่นำทัพเรือเข้าโจมตีจามปา น่าจะเป็นพระองค์เดียวกับที่โปรดให้สร้างปราสาทอิฐ 3 หลังที่เมืองไชยา ตามจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318 (Wallipodom, 1987: 143-144) และเมื่อพิจารณาปี พ.ศ. ที่กล่าวไว้ในจารึกก็พบว่ามีความสอดคล้องกัน ในแง่นี้ “ปราสาทอิฐทั้ง 3 หลัง อันได้แก่ วัดเวียง วัดแก้วและวัดหลงจึงเป็นเสมือนตัวแทนของการมีอำนาจเหนือจามปาของศรีวิชัยที่ไชยา เพื่อขยายฐานอำนาจทางการเมืองและการค้าของอาณาจักรศรีวิชัยนั่นเอง”

จากการขุดค้นทางโบราณคดีของกรมศิลปากร บริเวณเมืองไชยา โดยเฉพาะบริเวณแหลมโพธิ์ ตำบลพุมเรียง พบชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเซรามิกส์จำนวนมาก ทั้งภาชนะดินเผาพื้นเมืองและเครื่องถ้วยเซรามิกส์ของจีน เมื่อเปรียบเทียบปริมาณเซรามิกส์ที่พบในบริเวณนี้กับทั้งบริเวณภาคกลางของไทย เกาะชวา สุมาตรา ฟิลิปปินส์ และมาเลเซีย สามารถสรุปได้ว่ามีจำนวนมากที่สุดเท่าที่เคยมีการสำรวจมา (Srisuchat, 1989: 36-37) สอดคล้องกับเอกสารของต่างประเทศที่ระบุถึงความสำคัญของการค้าเซรามิกส์จีนโดยมีไชยาเป็นเมืองทำการค้าสำคัญทั้งในการรวบรวมสินค้านำเข้าและส่งออก นอกจากนี้ยังเป็นชุมทางของเครือข่ายการค้าเซรามิกส์ที่น่าจะสำคัญที่สุดในสมัยศรีวิชัย อันแสดงให้เห็นว่า “เมืองไชยามีบทบาทในฐานะเป็นเมืองท่าสำคัญโดยเฉพาะการค้าเซรา

6. รูปภาติลปะจามที่เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พื้นที่ของเมืองไชยารวมทั้งบริเวณภาคใต้ของไยนั้น พบศิลปวัตถุที่เป็นศิลปะจามจำนวนมาก อาทิ เอกมุขลึงค์ ฐานโยนี ประติมากรรมรูปเคารพทั้งในศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธนิกายมหายาน ส่วนใหญ่ทำด้วยหินทราย และมีอายุไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 14 น่าสังเกตว่า หลังจากเมืองไชยาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีวิชัยแล้วก็ไม่ปรากฏศิลปวัตถุที่สำคัญอันแสดงถึงฝีมือช่างที่งดงามของจามในเมืองไชยาอีกเลย นอกจากนี้ ยังพบวัฒนธรรมภาษาที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน ซึ่งรองศาสตราจารย์เสนอ นิลเดช ให้ความเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า “เมืองไชยามีศิลปวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของอาณาจักรจามปาจำนวนมากทั้งด้านศิลปะและภาษา อย่างเช่น “ชื่อวัดจำปา” ซึ่งอยู่ภายในพื้นที่ของเมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชื่อวัดอาจมาจากคำว่า จามปา หรือ จัมปา” ทั้งนี้ พบว่าในจารึกและเอกสารของต่างประเทศจะใช้ campá (จัมปา) ในขณะที่หนังสือวิชาการของไทยจะใช้ cámpá (จามปา) (Srisuchat, 2014: 155) นอกจากนี้ยังพบศิลปะจามที่วัดถ้ำคูหา อำเภอกาญจนดิษฐ์

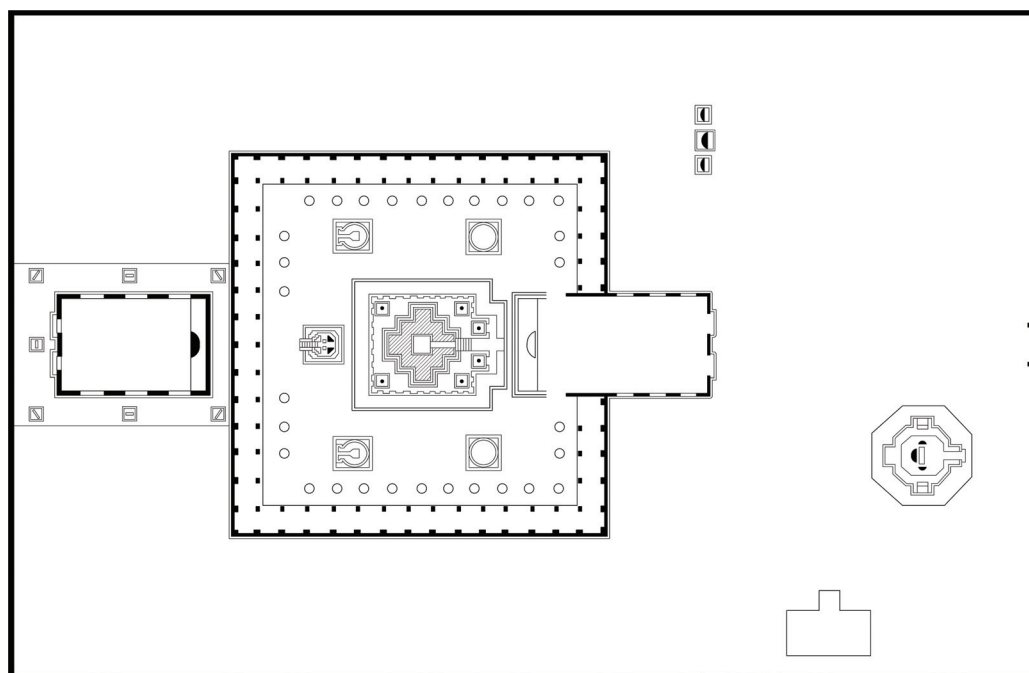
มีประติมากรรมนูนสูง นูนต่ำ ทำจากดินเหนียวปั้นประดับไว้บนเพดานถ้ำ เล่าเรื่องตามคัมภีร์สัทธรรมปุณฑริกสูตร ลักษณะทางศิลปกรรมมีรูปแบบศิลปะจามอย่างเด่นชัด ที่สำคัญคือ บนผนังถ้ำพบประติมากรรมพระพุทธรูปดินเหนียวปั้น ประทับนั่งห้อยพระบาท (ภัทราสนะ) ลักษณะคล้ายกับศิลปะจามสมัยดงเดือง นักวิชาการบางท่านเรียกถ้ำนี้ว่า “ถ้ำนั่งแบบยุโรป” อันมีลักษณะเชื่อมโยงกับศิลปะจาม (Saising, 2013: 87-88) สอดคล้องกับในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 ที่ศาสนาพุทธมหายานในอาณาจักรจามปารุ่งเรืองเป็นอย่างมาก พระพุทธรูปองค์นี้จึงน่าจะได้รับอิทธิพลจากศิลปะจาม (Krairiksh, 1985: 77)

7. สถาปัตยกรรมพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ในหัวข้อนี้ จะใช้การวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบและแผนผังของศิลปะจามแห่งอาณาจักรจามปา และศิลปะจามที่พระบรมธาตุไชยา ซึ่งผลการศึกษาได้เสนอว่าควรมีอายุเก่าแก่กว่าข้อเสนอที่มีอยู่เดิม ทั้งนี้ จะแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ตามยุคสมัยและการปรับเปลี่ยนสถาปัตยกรรม ดังนี้

ระยะที่ 1 (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13)

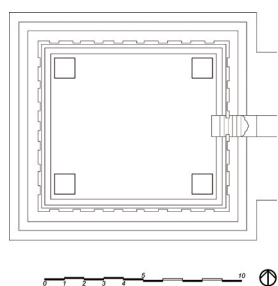
แรกเริ่มการก่อสร้างที่ตรงกับศิลปะจามสมัยมิเชิน E1 (My Son E1) เมื่อพิจารณาส่วนฐานของพระบรมธาตุไชยา บริเวณทางเข้าด้านหน้าซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกมีซุ้มพระพุทธรูปอยู่ข้างบันไดจำนวน 2 ซุ้ม ลักษณะเป็นองค์ประกอบที่สร้างต่อเติมสมัยหลัง (ดูภาพที่ 7)

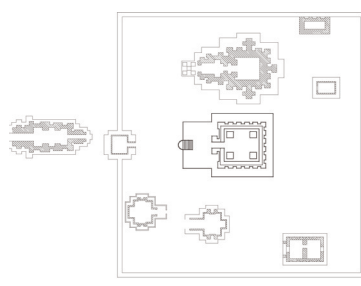
ภาพที่ 7: แสดงลายเส้น ผังปัจจุบันของวัดพระบรมธาตุไชยา

ตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้เสด็จไปทอดพระเนตรวัดพระบรมธาตุไชยาและทรงบันทึกเป็นจดหมายเหตุรายวัน ความว่า “องค์พระธาตุ...มีฐานรองชั้นหนึ่ง มีพระเจดีย์บริวาร 6 องค์ แต่ของเดิมมี 4 องค์ อีกสององค์ที่เชิงบรรไดนั้นก่อเติมทีหลัง แต่ทีหลังก็นานมาแล้ว เพราะเห็นฐานที่ยื่นออกมาเพนก่อผากแลบัวไม่กินกัน ยังชำเห็นบัวเดิมแหลมที่บรรได ให้อ่านฐานเก่าเป็น 4 เหลี่ยม ด้านหน้าตัดช่องบรรไดขึ้นเท่านั้น...” (Narisaranuvadtivongs, 1974: 104) เมื่อพิจารณาเฉพาะส่วนฐานที่เชื่อว่าของเดิมเป็นผัง 4 เหลี่ยม กับส่วนที่รองรับเจดีย์บริวารที่เชื่อว่าเดิมมี 4 มุม ผู้วิจัยได้ทำการเขียนผังใหม่ โดยตั้งสมมติฐานว่าสถูปเจดีย์จำลองทั้งหมดที่ปรากฏเป็นของที่ทำขึ้นสมัยหลัง (ระยะที่ 3) และตัวเรือนธาตุรวมทั้งฐานชั้นที่ 2 เป็นของที่ทำขึ้นระยะที่ 2 จะได้ผังพื้นที่มีลักษณะดังรูป (ดูภาพที่ 8) ถือเป็นระยะแรกของการก่อสร้างอาคารดังกล่าว และเมื่อเปรียบเทียบกับผังอาคารของจามปาในสมัยพุทธศตวรรษที่ 12-13 ซึ่งอยู่ในช่วงที่เรียกว่าศิลปะแบบมิเชิน E1 (My Son E1) (ดูภาพที่ 9-10) จะพบว่ามีความคล้ายคลึงกันอย่างมาก แต่อาคารของจามปาจะหันหน้าไปทางทิศตะวันตกซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าสร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้กับบรรพบุรุษ และเมื่อพิจารณาองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอันได้แก่ อัฒจันทร์ที่ปลายบันไดขั้นสุดท้ายบริเวณทางเข้าด้านทิศตะวันออก และร่องรอยซุ้มโถระฆาตที่ประดับอยู่ที่ฐาน (ดูภาพที่ 11) ภายในซุ้มจะระนาบที่สร้างขึ้นใหม่นี้ พบความน่าสนใจ คือ ลักษณะศิลปกรรมและตำแหน่งการประดับตกแต่งสอดคล้องกับศิลปะจามปาแบบมิเชิน E1 (My Son E1) (ดูภาพที่ 12)

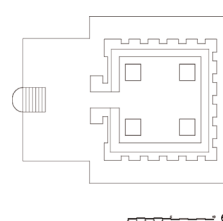
สำหรับซุ้มโถระฆาตดังกล่าวจะเห็นว่าไม่ได้ตั้งใจทำขึ้นพร้อมซุ้มจะระนาบ (ที่สร้างขึ้นใหม่) เนื่องจากซุ้มด้านซ้ายมีองค์ประกอบครบถ้วน ในขณะที่ซุ้มด้านขวาเหลือองค์ประกอบเพียงเล็กน้อย ทั้งนี้เนื่องมาจากการซ่อมแซมในระยะหลังอาจมีการฉาบปูนทับ หรือพยายามนำซุ้มโถระฆาตดังกล่าวออกไปก็ได้ อาคารในสมัยมิเชิน E1 (My Son E1) ของจามปามีเดิมมีลักษณะเป็นผัง 4 เหลี่ยม ทำฐานชั้นที่ 4 มุมเพื่อวางเสาไม้ 4 ต้น สำหรับรองรับหลังคามุงกระเบื้อง (ภายหลังสันนิษฐานว่ามีการก่อผนังอิฐล้อมรอบเสาไม้และฐานหินเดิม) ภายในเป็นที่ประดิษฐานคิวิลิ่งค์ โดยวางอยู่บนฐานโยนี ตั้งอยู่กึ่งกลางอาคาร เนื่องจากในสมัยนั้นจามปานับถือศาสนาฮินดู (Chaturawong, 2013: 7) (ดูภาพที่ 13-14) และบริเวณลานพระระเบียงคดของวัดพระบรมธาตุไชยา พบฐานโยนี ศิลปะจามปา ทำด้วยหินทรายตั้งอยู่กลางแจ้งใกล้องค์พระบรมธาตุ ลักษณะพิเศษคือ มีรางน้ำมนต์ทั้งสองด้าน (ภาพที่ 15) จึงอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ฐานโยนีที่พบนี้อาจเคยตั้งอยู่กลางอาคารเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมในศาสนาฮินดูก็เป็นได้

ภาพที่ 8: แสดงลายเส้น แบบสันนิษฐานผังพื้นของพระบรมธาตุไชยา ระยะที่ 1

ภาพที่ 9: แสดงลายเส้น ผังอาคารประธาน สมัยมิเชิน E1 (My Son E1) อาคารอื่นๆสร้างขึ้นภายหลัง

ภาพที่ 10: แสดงลายเส้น ผังอาคารประธาน สมัยมิเชิน E1 (My Son E1)

B-66

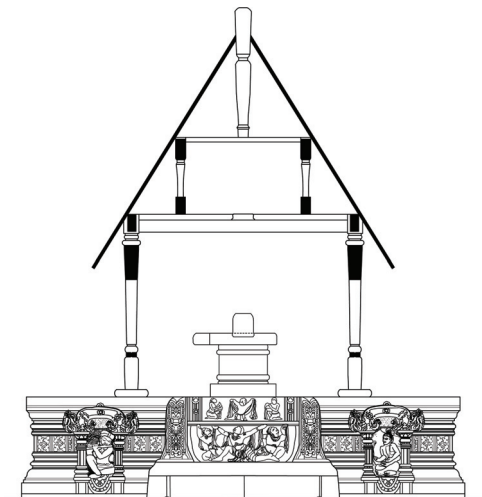
หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพที่ 11: แสดงฐานอาคารชั้นที่ 1 ของพระบรมธาตุไชยา
สังเกตที่บันไดมีอัญมณีและภายในซุ้มจะนำมีร่องรอยโทรม
คล้ายกับที่พบในศิลปะจามสมัยมีเชิน E1 (My Son E1))

ภาพที่ 12: แสดงลายซุ้มที่ประดับบริเวณฐาน
อาคารศิลปะมีเชิน E1 (My Son E1) ของ
อาณาจักรจามปา

ภาพที่ 13: ลายเส้นแสดงแบบสันนิษฐานลักษณะอาคาร
ศิลปะจามมีเชิน E1 (My Son E1)

ภาพที่ 14: แสดงทัศนียภาพ (ภาพ 3 มิติ) แบบ
สันนิษฐานลักษณะอาคาร ศิลปะจามสมัยมีเชิน
E1 (My Son E1)

ภาพที่ 15: ฐานโยนี หินทราย ศิลปะจาม พบอยู่บริเวณ
ลานพระระเบียงคด วัดพระบรมธาตุไชยา
ที่มา: Fine Arts Department. Phabthai Phra Bo-
rommathat Chaiya. (in Thai)

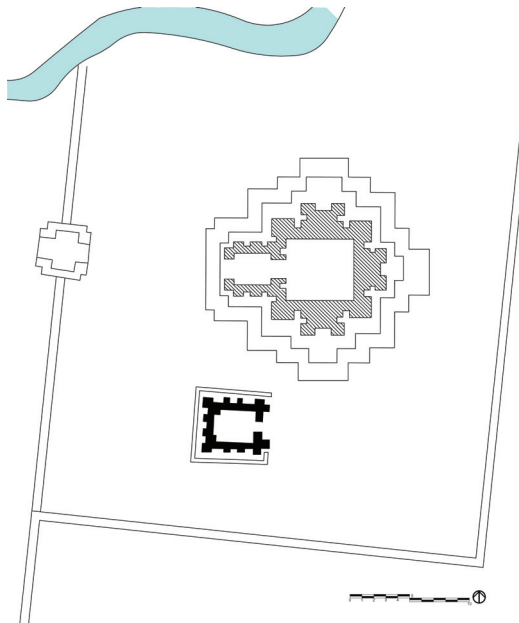
ระยะที่ 2 (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13)

ตรงกับศิลปะสมัยฮัวลาย (Hoa Lai) เชื่อมต่อศิลปะสมัยดงเดื่อง (Dong Duong) แต่ศิลปะแบบฮัวลาย (Hoa Lai) จะชัดเจนกว่าโดยเฉพาะแผนผังของการก่อสร้างอาคารประธาน ที่ตั้งอยู่ตรงกลางเรียกว่า “กะลาน (kalan)” (ดูภาพที่ 16-17) ทั้งนี้ เอกลักษณ์สำคัญของสถาปัตยกรรมงามตั้งแต่สมัยฮัวลาย (Hoa Lai) เป็นต้นมาคือ การทำส่วนยอดอาคารย้อยเรื่อขึ้น 3 ชั้น ตรงกลางแต่ละชั้นประดับช่มกุช (ดูภาพที่ 18) และเมื่อพิจารณาพระบรมธาตุไชยาโดยนำสถูปเจดีย์ออกไปทั้งหมด จะพบว่ามียลักษณะเช่นเดียวกับศิลปะงามสมัยฮัวลาย (Hoa Lai) คือ मुखทางเข้าที่อยู่ทางทิศตะวันออกมีลักษณะยื่นออกมา มากกว่ามุขอื่นๆ ส่วนมุขอีก 3 ด้านที่บตัน ผนังยกเก็จออกมาเป็นเสาทั้ง 2 ข้าง (ดูภาพที่ 19)

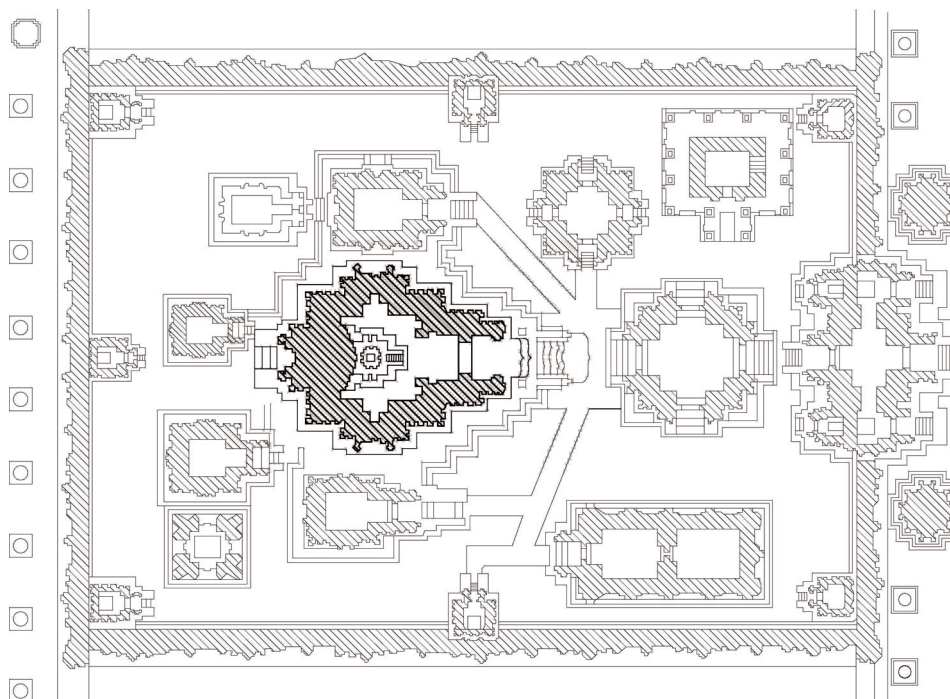
ลักษณะเรือนธาตุของพระบรมธาตุไชยา ตั้งอยู่บนฐานปัทมที่มีลักษณะของการย่อมุมสอดคล้องไปกับตัวอาคาร สำหรับบริเวณมุขทั้ง 4 ทิศของหลังคาแต่ละชั้น หากเปรียบเทียบกับศิลปะงามจะพบว่า ในสมัยฮัวลาย (Hoa Lai) ยังไม่มีการประดับช่มจำลองทั้ง 4 ทิศ เมื่อเข้าสู่สมัยดงเดื่อง (Dong Duong) จึงปรากฏการประดับช่มจำลองทั้ง 4 ทิศของชั้นหลังคาทุกชั้น รวมทั้งบริเวณฐานอาคารชั้นที่ 1 ด้วย สมัยดงเดื่อง (Dong Duong) นี้อาจเป็นยุคสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหายานของอาณาจักรงามปา โดยถือว่าเมืองดงเดื่อง (Dong Duong) เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาหายานที่ยิ่งใหญ่และสำคัญที่สุดของอาณาจักรงามปา มีการบูชารูปเคารพพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและพระลักษมีนทรโลเกศวร (Chaturawong, 2013: 12)

สำหรับพระบรมธาตุไชยา บริเวณมุขของชั้นหลังคาทั้ง 3 ชั้น ในระยะที่ 2 นี้ อาจไม่มีการประดับอาคารจำลองจนเข้าสู่ระยะที่ 3 หรือถ้ามีการประดับอาคารจำลองเป็นสมัยที่เข้าสู่ยุคดงเดื่อง (Dong Duong) แล้ว สำหรับประติมากรรมที่น่าจะประดิษฐานอยู่ภายในอาคารนั้น ในระยะแรกที่ยังเป็นสมัยฮัวลาย (Hoa Lai) น่าจะยังเป็นรูปเคารพในศาสนาฮินดู แต่พอเข้าสู่ยุคดงเดื่อง (Dong Duong) คงเป็นการบูชารูปเคารพในพุทธศาสนาหายาน ทั้งนี้ หากพิจารณารูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่พบบริเวณพระบรมธาตุไชยา (ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร) ลักษณะเป็นศิลปะงาม ทำด้วยหินทราย (ดูภาพที่ 20)

เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ที่พบในเวียตนาม ศิลปะงามสมัยดงเดื่อง (Dong Duong) จะเห็นว่ามียรูปแบบที่คล้ายกันอย่างมาก (ดูภาพที่ 21) ทำให้ตั้งข้อสังเกตได้ว่าประติมากรรมพระโพธิสัตว์ที่พบบริเวณพระบรมธาตุไชยาองค์นี้ อาจเคยตั้งอยู่ภายในพระบรมธาตุไชยาในระยะที่ 2 และอาจสืบเนื่องมาจนถึงระยะที่ 3 เนื่องจากเป็นศิลปะในพระพุทธศาสนาแบบมหายานเช่นเดียวกัน

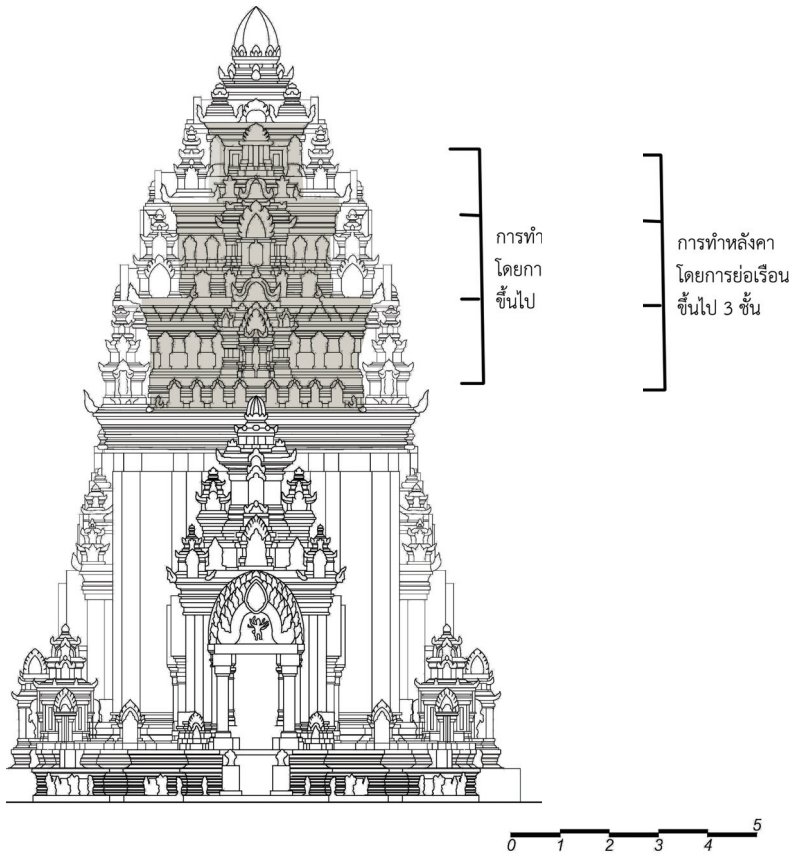
ภาพที่ 16:ผังแสดงอาคารประธานหรือ “กะลาน”สมัยฮัวลาย (Hoa Lai) ของจามปา

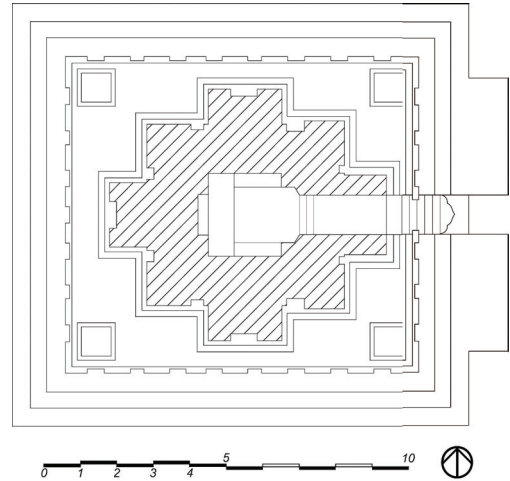
ภาพที่ 17: ผังแสดงอาคารประธานหรือ “กะลาน” สมัยดงเดื่อง
(Dong Duong) ของจามปา

ภาพ

เอกสาร
A1
(D)

พที่ 18: แสดงลักษณะการทำหลังคาย่อเรือ 3 ชั้น อันเป็น
าลักษณ์โดดเด่นของปราสาทจาม จากภาพเป็นปราสาทมิเซิน
(สันนิษฐานโดย Parmentier) ซึ่งเป็นศิลปะสมัยหลังดงเดื่อง
ong Duong)

ภาพที่ 19: ผังระยะที่ 2 ของพระบรมธาตุไชยา

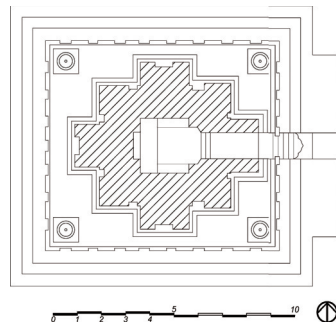
ภาพที่ 20 พระโพธิสัตว์อว ภาพที่ 21 พระโพธิสัตว์
โลกิเตศวร 2 กร ศิลปะจาม อาโลกิเตศวร ศิลปะจาม
สมัยดงเดื่อง (Dong Doang) สมัยดงเดื่อง (Dong Doang)
พบที่วัดพระบรมธาตุไชยา พบที่ประเทศเวียดนาม

ระยะที่ 3 (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 14)

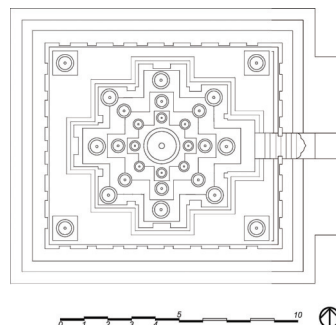
พระบรมธาตุไชยาถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นสถาปัตยกรรมศรีวิชัย ทั้งนี้ จากข้อความในจารึกปราสาทปันคร ที่ระบุถึงการยกทัพทางทะเลไปตีเมืองจามปาของพวกทะเลใต้ ต่อมาได้รับการตีความว่าพวกทะเลใต้นี้ น่าจะหมายถึงพวกชาวจากอาณาจักรศรีวิชัย รวมทั้งน่าจะเป็นที่มาของการปรับเปลี่ยนพระบรมธาตุไชยาในระยะที่ 3 อันถือเป็นการเปลี่ยนผ่านสถาปัตยกรรมภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมและผู้ปกครองครั้งสำคัญ

เมื่อมาพิจารณาสถาปัตยกรรมพระบรมธาตุไชยาที่เข้าสู่การปรับเปลี่ยนในระยะที่ 3 (ดูภาพที่ 22-24) อันมีลักษณะที่เห็นกันในปัจจุบัน คือปรากฏสถูปเจดีย์ที่ชั้นหลังคาทั้ง 3 ชั้น แต่ละชั้นประดับอยู่ที่มุมทั้ง 4 รวมทั้งเหนือซุ้มกุฎเป็นบราลี ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่า การประดับสถูปเจดีย์เหนือซุ้มกุฎเป็นบราลีนี้เป็นความพยายามของช่างที่ต้องการให้เจดีย์ประดับอยู่โดยรอบในแต่ละชั้นหลังคาเช่นเดียวกับที่พบในจินตนิของชาวภาคกลาง โดยบริเวณยอดสูงสุดตรงกลางคงใช้สถูปเจดีย์องค์ใหญ่และประดับเจดีย์เล็กๆโดยรอบแบบที่เห็นกันในปัจจุบัน เพียงแต่ลักษณะเจดีย์ในสมัยนั้นน่าจะเป็นแบบศรีวิชัย ส่วนสถูปเจดีย์ที่มุมทั้ง 4 องค์ (ปัจจุบันมี 6 องค์) ของฐานอาคารชั้นที่ 1 ก็อาจทำขึ้นในสมัยนี้ด้วย

ภาพที่ 22: แสดงผังพื้นพระบรม
ธาตุไชยา ระยะที่ 3

ภาพที่ 22: แสดงผังหลังคา
พระบรมธาตุไชยา ระยะที่ 3

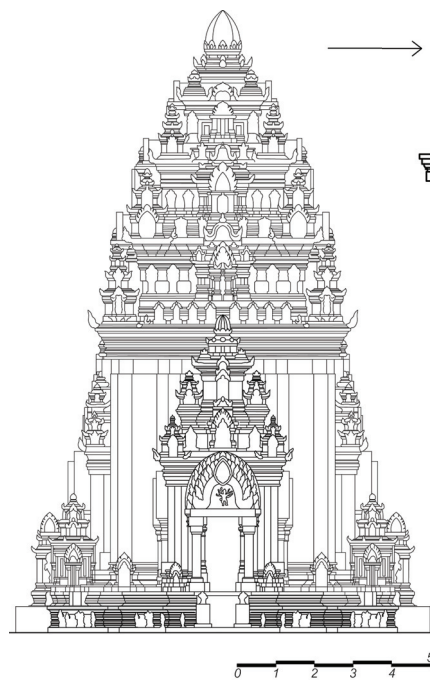
ภาพที่ 24: พระบรมธาตุไชยา
ในปัจจุบัน

8. วิเคราะห์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุไชยา

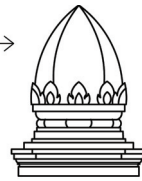
8.1 สถูปเจดีย์

เมื่อพิจารณาลักษณะยอดของสถูปเจดีย์พระบรมธาตุไชยา จะเห็นความคล้ายคลึงกับองค์ประกอบที่เรียกว่า “กลศะ” ที่ชาวจามใช้เป็นส่วนประดับบนยอดสูงสุดของอาคาร ลักษณะเอวคอคของสถูปเจดีย์ อันเป็นเอกลักษณ์สำคัญของศิลปะศรีวิชัยที่เมืองไชยานี้ ผู้วิจัยเชื่อว่าน่าจะมาจาก ความบันดาลใจของช่างที่พบเห็น “กลศะ” บนยอดสูงสุดของปราสาทจาม อันมีลักษณะคล้ายกับดอกบัว ซึ่งช่างพื้นถิ่นเมืองไชยาประยุกต์ขึ้นให้เป็นสถูปเจดีย์ ส่วนชุมชนเมืองไชยาในสมัยนั้น คงหมายรวมไปถึงชาวจามที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่เมืองไชยาด้วย

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันไม่สามารถหาหลักฐานได้ว่า “กลศะ” ในสมัยฮวลาย (Hoa Lai) หรือดงเดื่อง (Dong Doang) นั้นมีลักษณะอย่างไร เนื่องจากปราสาทจามถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก จากภาวะสงคราม จะมีก็แต่เพียงแบบสันนิษฐานสถาปัตยกรรมของปราสาทสมัยมิเชิน A1 (Mison A1) ที่เขียนขึ้นโดยปามองติเออร์ (H. Parmentier) ผู้เชี่ยวชาญศิลปะเวียดนาม (ดูภาพที่ 25)

ภาพที่ 25: ภาพขยาย
“กลศะ” บนยอดสูงสุด
ของปราสาทจามสมัย
Mison A1

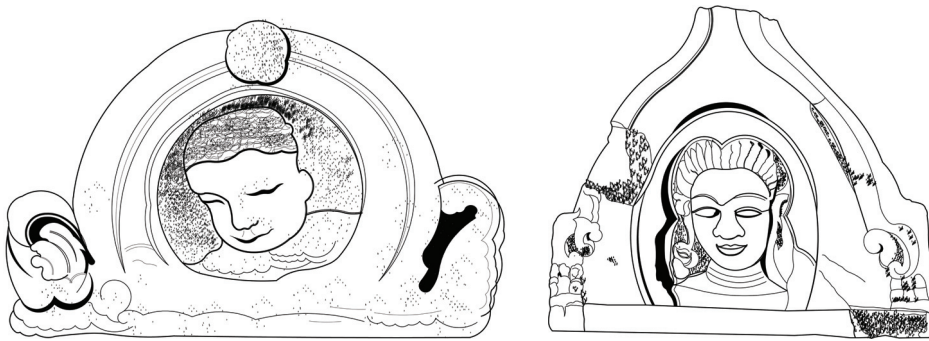

ภาพที่ 26: ส่วนยอดบน
สุดของเจดีย์แบบเดิมที่
พระบรมธาตุไชยา

8.2 กุฑู

เมื่อมาพิจารณาซุ้มกุฑูที่พระบรมธาตุไชยาจะพบว่าลวดลายที่เห็นในปัจจุบัน เป็นของทำขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาลักษณะการวางลายโดยเฉพาะกุฑูของชั้นที่ 2 และ 3 แล้ว จะเห็นการเน้นลายให้มีจุดเด่นโดยทำเป็นวงกลมอยู่กึ่งกลาง ลักษณะดังกล่าวไปคล้ายกับ ศิลปะการทำกุฑูรูปใบหน้า ที่ประดับอยู่ ณ ศาสนสถานที่ใหญ่บ้านนุ้ยซาม อำเภोजาโดก จังหวัดอานเกียง ประเทศเวียดนาม ซึ่งครั้งหนึ่งเคยอยู่ในอาณาจักรจามปา อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 (ดูภาพที่ 27)

นอกจากนี้ลักษณะดังกล่าวยังไปคล้ายกับรูปที่ขุดพบบริเวณโบราณสถานเขาน้อย อำเภอลือทอง จังหวัดสงขลาด้วย ลักษณะเป็นรูปใบหน้าด้วยเช่นกัน (ดูภาพที่ 28) สำหรับรูปของพระบรมธาตุไชยา เดิมจะมีรูปใบหน้าหรือไม่นั้น ไม่อาจยืนยัน แต่หากอ้างอิงกับรูปแบบศิลปะดังกล่าวมาข้างต้น ก็มีความเป็นไปได้

ภาพที่ 27 รูปใบหน้า พบที่หมู่บ้านนุ้ยซาม จังหวัดอาน ภาพที่ 28 รูปใบหน้า หินดินดาน พบที่โบราณสถานเขาน้อยอำเภอลือทอง จังหวัดสงขลา
เกียง ประเทศเวียดนาม

8.3 โครงสร้าง การก่ออิฐและการประดับผนังอาคารของพระบรมธาตุไชยา

สำหรับโครงสร้างอาคาร วัสดุก่อสร้างและการประดับผนังอาคารนั้น ปราสาทจามมีโครงสร้างเป็นแบบผนังรับน้ำหนัก ใช้อิฐเป็นวัสดุก่อ ใช้หินทรายในส่วนสำคัญที่ต้องรับน้ำหนักมากรวมทั้งส่วนประดับตกแต่ง เช่น ทับหลัง ฐานอาคาร โครงประตู ชันบันไดและส่วนประดับเรือนธาตุ การเชื่อมต่อระหว่างอิฐแต่ละแผ่นมีความแนบสนิท มีการฝนแผ่นอิฐให้เรียบก่อนการมาเรียงต่อกัน ใช้ปูนฉาบผิวบางๆเพื่อเชื่อมอิฐ นักวิจัยชาวโปแลนด์ได้วิเคราะห์ตัวอย่างแต่ไม่พบองค์ประกอบของธาตุในปูนฉาบเหลืออยู่เลย (Banluesin, 1999: 21-22) ส่วนนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เคยเข้ามาทำงานบูรณะก่อนหน้านี้นี้เชื่อว่าอาจมีการใช้เทคนิคพิเศษคือใช้กาวยาจากพืชพรรณไม้ (Banluesin, 1999: 171) สำหรับการประดับผนังอาคาร จารึกที่พบในปราสาทมิเชินหมายเลข D4 (My Son D4) ระบุว่ามีการใช้ทองคำเคลือบวิหารทั้งหมด (Banluesin, 1999: 16) จากลักษณะการก่ออิฐและการใช้ทองคำประดับผนังปราสาทจาม สอดคล้องกับที่พระครูรัตนมนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว เจ้าคณะเมืองไชยา ได้ลิขิตรายงานลักษณะสถาปัตยกรรม การก่ออิฐรวมทั้งการปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุไชยาไปยัง ข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลชุมพร ความว่า

“...ได้สังเกตวิธีแรกก่อสร้างประดิษฐานขึ้นนั้น ดูไม่ได้ใช้ปูนเป็นบาสสอผูกอิฐเลย ช่วงที่ทำพระเจดีย์นี้ คงจะล่วงเห็นอย่างใดอย่างหนึ่ง ท่านจึงไม่ได้ใช้ปูนเป็นบาสสอ ลูบอิฐให้ละเอียด ใส่ตามระหว่างแผ่นอิฐเต็มอย่างใช้ปูน ตกลงว่าใช้อิฐปูนเป็นบาสสอ แต่ก็แข็งตัวได้ดี เห็นได้ในที่หมื่นๆไม่หลุดและเคลื่อนได้ง่ายๆหรือตอนแรกๆจะมีของเหนียวเจือบ้าง แต่เดี๋ยวนี้ของเหนียวนั้นจะหมดอายุเสีย...วิธีก่อ เมื่อจะเอาอิฐเข้าก่อ รอยประจุกันจนได้เหลี่ยมเสมอดี นอกจากนี้ยังได้อาเคลือบมาใช้แทนอิฐในที่สำคัญๆ มีที่ยอดเป็นต้น ที่ต่อของศิลาต่อศิลานั้น ยังใช้ศิลาเป็นแก่นอีก...”

เมื่อครั้งแรก เห็นจะก่อเสร็จแล้วลงมือสลักลงดล่าย และขัดทั่วทั้งองค์ให้หายเงื่อนอิฐและหายขรุขระ (บางแห่งขัดจนเห็นไส้อิฐ) และเมื่อขัดแล้วคงจะปล่อยไว้อย่างนั้นเสียคราวหนึ่งหรืออาจจะลงรักปิดทองทันที เพราะยังได้เห็นรักและทองติดอยู่เนื่องกับอิฐหลายแห่ง...” (Wallipodom, 1987: 4)

9. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยโดยใช้กรอบความคิดด้าน “เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural Economics)” ถือเป็นแนวทางการศึกษาหนึ่งที่ช่วยเปลี่ยนมุมมองและเปิดพื้นที่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะแบบเดิมให้กว้างขวางขึ้น ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพลวัตทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์รูปแบบสถาปัตยกรรม อันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ ศาสนาและศิลปะที่เข้ามามีบทบาทต่อผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยผสมผสานความเป็นพื้นเมืองและสร้างสรรค์จนเกิดเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน สำหรับสถาปัตยกรรมพระบรมธาตุไชยา ซึ่งเดิมเชื่อว่าเป็นสถาปัตยกรรมศรีวิชัยที่สร้างขึ้นร่วมยุคร่วมสมัยกันกับ วัดเวียง วัดแก้ว และวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานี และจันทิในราชวงศ์ไศเลนทร์ของชาวภาคกลางนั้น เมื่อใช้กรอบการศึกษาใหม่ได้ทำให้เกิดข้อคิดเห็นทางวิชาการที่ต่างไปจากเดิมว่า “พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี อาจมิได้สร้างขึ้นครั้งแรกในสมัยศรีวิชัย” แม้จะมีหลักฐานแห่งยุคสมัยอันเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของศิลปะศรีวิชัย นั่นคือ สรูปเจดีย์ที่ประดับอยู่บนชั้นหลังคาแต่ละชั้น องค์ประกอบดังกล่าว แม้แสดงให้เห็นได้อย่างเด่นชัดว่าเป็นศิลปกรรมศรีวิชัยของราชวงศ์ไศเลนทร์ แต่มีความเป็นไปได้ว่า สรูปเจดีย์นี้อาจสร้างขึ้นภายหลังตัวอาคาร เนื่องจากการปรับปรุงและหรือซ่อมแปลงสถาปัตยกรรมให้สอดคล้องกับยุคสมัยและอำนาจผู้ปกครองนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ สอดคล้องไปกับอิทธิพลทางการเมือง ศาสนา เศรษฐกิจและบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีความเป็นไปได้ว่าพระบรมธาตุไชยา อาจถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไปตามยุคสมัยด้วยเช่นกัน และเมื่อพิจารณาองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญของพระบรมธาตุไชยา อาทิ อัมรินทร์บริเวณทางเข้าด้านทิศตะวันออก ร่องรอยซุ้มโถระฆังฐานชั้นล่างซึ่งถูกสร้างครอบด้วยซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปในปัจจุบัน จะพบว่าเป็นรูปแบบศิลปกรรมที่พบในศิลปะจามแห่งอาณาจักรจามปาประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 -13 หรือศิลปะแบบมิเชิน E1 (My Son E1) อันเป็นศิลปะในยุคเริ่มต้นของอาณาจักรจามปา องค์ประกอบดังกล่าวยังไม่เคยได้รับการกล่าวถึงหรือถูกวิเคราะห์ในวงวิชาการ ทั้งนี้ หากมีการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณพระบรมธาตุไชยาโดยการเปิดหน้าดินให้ลึกถึงชั้นดินของพุทธศตวรรษที่ 12-13 อาจพบหลักฐานสำคัญอื่นๆเพิ่มเติม อันจะทำให้เรื่องราวของเมืองไชยา โดยเฉพาะด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ มีความกระจ่างมากขึ้น อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานด้านสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในปัจจุบัน เมื่อทำการศึกษาควบคู่ไปกับหลักฐานอื่นๆ ก็สามารถที่จะกำหนดข้อสันนิษฐานใหม่ได้ว่า “พระบรมธาตุไชยาถูกสร้างขึ้นด้วยศิลปะจามตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 ซึ่งเป็นช่วงเวลาในเมืองไชยาเป็นส่วนหนึ่งหรืออยู่ร่วมวัฒนธรรมกับอาณาจักรจามปา และมาได้รับการปรับปรุงให้เป็นสถาปัตยกรรมศรีวิชัยในพุทธศตวรรษที่ 14 อันเป็นช่วงเวลาที่ไชยาอยู่ร่วมวัฒนธรรมกับอาณาจักรศรีวิชัยนั่นเอง”

แม้การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุไชยาโดยเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมในอาณาจักรจามปา จะเป็นการศึกษาที่อาจเรียกได้ว่า “จินตนาการ” ภายใต้อันจำกัดของข้อมูลด้านสถาปัตยกรรม แต่ในกระบวนการและขั้นตอนการศึกษาก็มิได้ละเลยหลักฐานทางวิชาการและข้อมูลประวัติศาสตร์ด้านอื่นๆแต่อย่างใด นอกจากนี้ลักษณะการศึกษาดังกล่าวยังแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของ “สถาปัตยกรรม” ที่มีใช้เพียงสิ่งก่อสร้างที่

มนุษย์เข้าไปใช้สอยหรือประดิษฐ์ฐานรูปเคารพทางศาสนาเท่านั้น ด้วยรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏ ได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนยุคสมัยในการฉายภาพสะท้อน บอกเล่าเรื่องราวทางสังคมและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้อย่างสำคัญ ในแง่นี้ “พระบรมธาตุไชยา” จึงมิได้เป็นเพียงสถาปัตยกรรมที่ผ่านกาลเวลาและยุคสมัยมาอย่างยาวนานเท่านั้น ด้วยความงดงาม “ลงตัว” ที่ปรากฏอยู่บนความ “ไม่ลงตัว” ทางด้านรูปแบบศิลปะบางประการ ถึงที่สุดแล้ว ได้ก่อให้เกิดการตั้งคำถาม หาคำตอบ จนนำมาสู่การเปิดประเด็นใหม่ๆ เพื่อขยายองค์ความรู้ของมิติการศึกษา ตลอดจนการมองประวัติศาสตร์ศิลปะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้กว้างไกลขึ้น.

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

- Chaturawong, Chotima. (2013). **Ek-kasan Prakoeb kan soen raiwicha 262542 Prawattisat Sathapattayakam Asia tawan oak Chiang Tai 1.** (in Thai) [Class Material for Arch. 262542, History of Architecture in Southeast Asia I]. Faculty of Architecture, Silpakorn University. (reproduce)
- Hall, D.G.E. (2006). **Prawattisat Asia tawan oak Chiang Tai: Suwannaphum U-sakane Phak Phitsadan 1** (in Thai) [History of Southeast Asia: Eccentric Sectors of Suvarna bhumi-Southeast Asia I]. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project: Toyota Thailand Foundation.
- Banluesin, Nantaphon. (Eds.). (1999). **Kan samruad laeng boransathan nai a-nachak Champa.** (in Thai) [Explore the Ruins of Champa]. Bangkok: Fine Arts Department.
- Narisara Nuvadtivongs, HRH Prince, N. Krom Phraya. (1903). **Jotmai raya thang pai truat ratchakan laem Malayu Rattana Kosin sok 121.** (in Thai) [A Distant Letter to Inspector General of Malaya]. Bangkok: Fine Arts Department.
- Krairuksh, Piriya. (2005). **Prawattisat sinlapa nai prathet Thai chabab ku-mue naksueksa.** (in Thai) [Art History in Thailand, The Student Guide Handbook]. Bangkok: Amarin.
- Wanlipodom, Manit. (1987). **Thaksin Rat.** (in Thai) [Southern State]. Bangkok: Rungsin.
- Diskul, Subhadradis, M.C. (1979). **Prawattisat Asia Akane thueng poe soe 2000.** (in Thai) [History of Southeast Asia until 1457 C.E.]. Bangkok: Commission payment in Thai History, The Prime Minister Department.
- Saising, Sakchai. (2013). **Phraputtharup nai prated Thai: rubbaep phatthanakan lae kwam chue khoeng kon Thai.** (in Thai) [Buddha Images in Thailand: Development, Patterns and Beliefs of Thailand]. Bangkok: Faculty of Archaeology, Silpakorn University.
- Srisuchat, Amara. (1989). **Khui kaphu chieochan Bennet Bronson lae Pisit Cha-ruanwong ruang ngan kutkon laeng borankadi Koe Koekhao lae Laem Pho lae kan sueksa sen tang kankhatangtale oeng krongkan sueksa kan tang thin than lae kankha samai boran nai prathet Thai.** (in Thai) [Talk with Experts, Bennet Bronson and Pisit Charoenwongsa in Topic of An Archaeological Excavation Work, the Study of Maritime Trade Routes of Ancient Settlements and Trading in Thailand]. Silpakorn (Artisan). 33 (1), 32-37.

- Srisuchat, Amara. (2014). **Siwichai nai Suwannathawip**. (in Thai) [Srivijaya in Suvarnavdipa]. Bangkok: Fine Arts Department.

หนังสือภาษาต่างประเทศ

- Somers Heidhues, Mary. (2000). **Southeast Asia: A Concise History**. Singapore: Thames & Hudson.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

- Fine Arts Department. **Phabthai Phra Borommathat Chaiya**. (in Thai) [Photographs of Phra Borommathat Chaiya]. Retrieved August 22, 2014, from www.gis.finearts.go.th/fad50/fad/display_data6.aspx?i_d=0005138

Interviewed

- Nildeja, S. (2015, June 12) Interviewed. Associate Professor, Faculty of Architecture, Silpakorn University.